

Олена Отич
доктор педагогічних наук, професор
Національний авіаційний університет
м. Київ (Україна)

ПРОФЕСІЙНА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ЙОГО КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ

Перехід України до ринкової економіки зумовив формування в нашій державі ринку товарів і послуг, а також ринку праці, що регулює соціальний запит на фахівців у різних галузях та урівноважує попит на спеціалістів певних професій із наявною пропозицією претендентів на посади.

Сучасний ринок праці є дуже конкурентним, висуває досить жорсткі вимоги до претендентів на посади та має високі критерії відбору.

Особливо це стосується професії викладача вищої школи, яка належить до елітарних в українському суспільстві, оскільки згідно з Національною рамкою кваліфікацій вимагає від претендента найвищого – 8 рівня – кваліфікації [2]. Цей рівень характеризується концептуальними та методологічними знаннями в галузі чи на межі галузей знань або професійної діяльності; спеціалізованими вміннями і володінням методами розв'язання значущих проблем у сфері професійної діяльності, науки та/або інновацій, розширення та переоцінки існуючих знань і професійної практики, володінням академічною українською мовою та використанням іноземної мови у професійній діяльності і дослідженнях [2].

Серед особистісних і професійних якостей викладача вищої школи найважливішими визначено: авторитетність, інноваційність, самостійність, академічну і професійну добросовісність, відданість розвитку нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності, здатність до безперервного саморозвитку і самовдосконалення [2].

У професійному стандарті на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти», затвердженому Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 23.03. 2021 р. № 610, визначено трудові функції представників цієї

професії, а також компетентності, необхідні для їх здійснення:

- *загальні компетентності* – володіння навичками критичного мислення, комунікативними навичками, емпатією, креативністю; здатність до роботи з інформацією з різних джерел, застосування кращих практик у професійній діяльності, мотивування людей та просування до спільної мети, соціально відповідальної та свідомої дії тощо;

- *професійні компетентності* – здатності до розроблення й оновлення програм, проведення навчальних занять та забезпечення досягнення запланованих результатів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб студентів, здійснення індивідуального супроводу студента під час навчання тощо [3].

Не заперечуючи проти важливості якостей, зазначених у проаналізованих вище документах, зауважимо, що усі вони стосуються усередненого викладача й не відображають його психологічних характеристик як педагога-майстра, який назавжди залишається у пам'яті своїх студентів і стає для них не просто референтною особою, а Вчителем з великої літери. Кожен з таких педагогів має свою власну індивідуальність, що проявляється на особистісному рівні й у професійній сфері.

І в цьому контексті слід звернути увагу на дихотомію між універсальним, закріпленим у стандартах, і унікальним, притаманним лише певному викладачеві, між ідентифікацією його з професійною спільнотою науково-педагогічних працівників та індивідуалізацією, що проявляється в індивідуальному стилі діяльності, манері взаємодії зі студентами і тих рисах характеру, які й впливають на формування індивідуального образу конкретного викладача вищої школи у свідомості його студентів, аспірантів, колег по роботі, керівників університету тощо, адже, як зазначав К. Платонов, лише деякі (найбільш яскраві) з притаманних людині індивідуальних особливостей визначають її індивідуальність.

Такими проявами індивідуальності В. Рибалка вважає здібності, тип темпераменту, характеристики емоційної та вольової сфер, домінуючі потреби, інтереси, схильності, риси характеру, почуття власної гідності, світобачення, систему знань, умінь і навичок особистості, рівень розвитку її інтелектуальних та творчих процесів, індивідуальний стиль діяльності та поведінки тощо [4, с. 100-102]. Усі ці характеристики об'єднуються, за А.

Петровським, навколо стрижневих рис (факторів), що мають бінарно-опозиційну природу (емоційність-врівноваженість, інтроверсія-екстраверсія і т. ін.).

Професійну індивідуальність можна розглядати як критерій педагогічної майстерності викладача, причому чим більше вона проявляється, тим більш унікальною і впливовою стає його особистість для оточуючих. Не даремно ж в педагогіці закріпилась думка, що усі погані педагоги погані однаково, а всі гарні – гарний кожен по-своєму.

Головними засобами формування професійної індивідуальності викладача вищої школи є його життєвий шлях і професійна біографія. Велике значення для нього має також його приналежність до певної освітньої та наукової школи. Тому цілком закономірним є те, що випускники провідних університетів світу (Стенфордського, Йельського, Кембриджського, Оксфордського та ін.) цінуються на ринку праці значною мірою тому, що закінчили саме ці заклади вищої освіти.

Приналежність до певної наукової школи зумовлює сприйняття викладача університету як прибічника певної наукової теорії та її «удосконалювача», який робить свій індивідуальний внесок у її розвиток. Якщо цей внесок виявляється суттєвим і науково цінним, якщо ці ідеї захоплять студентів та аспірантів університету, де викладач здійснює свою науково-педагогічну діяльність, тоді виникають підстави говорити про появу нової наукової школи у річці базової наукової школи. Таким чином, увесь шлях розвитку професійної індивідуальності викладача вищої школи можна вважати відстоюванням ним свого права на індивідуальність, що пролягає між уніфікованістю і унікальністю й реалізується як індивідуальний випадок існування професійного стандарту.

У сучасній психології склалося кілька підходів до дослідження професійної індивідуальності:

- *ідіоматичний*, в якому вона вивчається упродовж тривалого часу як опис усієї багатоманітності її проявів;
- *нотетичний*, який вивчає індивідуальність у межах певної типології.

У контексті останнього підходу заслуговує на увагу типологія викладачів, запропонована різними психологами.

Так, М. Талон розробив 7 моделей викладача вищої школи:

- *Сократ* – любитель дискусій і суперечок, що провокує студентів активно відстоювати свої позиції;
- *Керівник групової дискусії* – посередник у дискусії, який сприяє тому, щоб її учасники дійшли згоди;
- *Майстер* - викладач, який є зразком для наслідування;
- *Генерал* – командир на занятті й тому вважає студентів новобранцями, які мають беззаперечно його слухатись;
- *Менеджер* – організатор самостійної діяльності кожного студента, в якій допомагає йому самому досягти результату;
- *Тренер* – викладач-нахненник групових зусиль, спрямованих на досягнення кінцевого результату усією групою;
- *Гід* – «ходяча енциклопедія», яка має відповіді на всі запитання, але не надихає, тому з ним нудно [1].

Американські психологи виокремлюють 3 типи педагогів:

- *проактивний* – ініціативний у спілкуванні, застосовує індивідуальний підхід, знає, чого хоче і що у його досвіді чи поведінці студентів сприяє досягненню цієї мети;
- *реактивний* – гнучкий у своїх установках, але не володіє комунікативним лідерством, тому підлаштовується під студентів;
- *надреактивний* – який, помічаючи індивідуальні відмінності між студентами, перетворює їх на комунікативні бар'єри між ним і студентами, де вони – вороги, а його поведінка – психологічний захист.

У порівнянні з фаховими психологічними типологіями викликає інтерес типологія, запропонована самими студентами – «Викладач очима студентів». У цій типології також 3 типи:

- *вічні студенти* – завжди в пошуках нового, легкі у спілкуванні, мають високий рівень професіоналізму;
- *військові* – авторитарні, контролюючі, нав'язують свою точку зору, запроваджують систему покарань;
- *байдужі* – які лише відбувають заняття, формально ставляться до студентів, сприймають їх як таких, що лише заважають [1].

Зрозуміло, що на сучасному ринку праці, на який все більше впливає університетська автономія та запит здобувачів вищої освіти, більш конкурентоздатним буде той викладач вищої школи, який належатиме до більш затребуваного споживачами освітніх послуг типу і професійна індивідуальність якого буде, з одного боку, вписуватися у професійний стандарт, а з іншого –

приваблювати усіх суб'єктів освітньо-наукової діяльності своєю яскравістю та неповторністю.

Література

1. Дмитренко А. О. (2023) Типологія викладача. На урок. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-tipologiya-vikladacha-295633.html>
2. Національна рамка кваліфікацій (2011). Постанова КМУ від 23.11. 2011 № 1341. (у ред. Постанови КМУ від 25.06. 2020 № 519). К. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
3. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (2021). Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.03. 2021 № 610. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf
4. Трофімов Ю. Л. (ред.). Психологія: підручник. К.: Либідь. 2000.

Дарія Отиц

*кандидат психологічних наук, доцент
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ (Україна)*

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Людина – унікальна й неповторна за своєю природою, якостями особистості й набутим соціально-культурним досвідом. Саме ці чинники зумовлюють її індивідуальність, яка стала предметом вивчення різних наук.

Психологія розглядає людську індивідуальність як:

- своєрідність психіки та особистості індивіда, їх неповторність (І. Кон);
- індивідуальні відмінності особистості, пов'язані з її генетичними особливостями (Ф. Гальтон);